

6. ПРИЛАГАТЕЛНИ

6.1. РОД И ОСНОВА НА ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ

Тъй като прилагателното се съгласува със съществителното по род, число и падеж, всяко прилагателно има форми за мъжки, женски и среден род, напр.:

mlad (млад) – *mlada* – *mlado*

Основа на прилагателното

Основата на прилагателното се вижда, когато от женски или среден род отделим окончанието *-a*, респективно *-o*. В мъжки род, тъй като повечето групи съгласни, както и съгласната *l*, не могат да дойдат на края на думата, настъпват фонетични промени вследствие на вмъкване на непостоянно *a* и преминаване на *l* в *o*.

Вметнато непостоянно *a* в мъжки род имаме в *dobar* (добър) – *dobra* – *dobro*, *hitar* (бърз) – *hitra* – *hitro*, *čudan* (странен) – *čudna* – *čudno*, *važan* (важен) – *važna* – *važno*, *ogroman* (огромен) – *ogromna* – *ogromno*, *tanak* (тънък) – *tanka* – *tanko*, *divalj* (див) – *divlja* – *divlje*, *šupalj* (кух) – *šuplja* – *šuplje* и т.н.

-O вместо *-l*

Крайно *-o* в номинатив единствено число мъжки род, срещу *l* в останалите форми, имаме в малък брой прилагателни, каквито са *mio* (мил) – *mila* – *milo*, *veseo* (весел) – *vesela* – *veselo*, *topao* (топъл) – *topla* – *toplo*, *okrugao* (кръгъл) – *okrugla* – *okruglo* и т.н.

6.2. ОПРЕДЕЛЕНА И НЕОПРЕДЕЛЕНА ФОРМА

Формите, които посочихме в предишния раздел за мъжки род единствено число, принадлежат към **неопределената форма** на прилагателните и това са формите, в които прилагателните се посочват в речниците. В **определената форма** същият този мъжки род единствено число би имал дълго *-ī* на края, без непостоянно *a*, респективно преминаване на *l* в *o*, следователно, вместо *mlad* (млад), *dobar* (добър), *mio* (мил), бихме имали *mladi*, *dobri*, *mili*.

Въпреки че съществуват специални падежни окончания за тези две форми (виж 6.3.2 по-долу), в днешния език разликата между тези две форми на практика се е запазила само в номинатив единствено число мъжки род.

Прилагателни без неопределена форма

Някои прилагателни имат само определена форма. Това са:

- онези, които завършват на суфикси *-ski*, *-čki*, *-ški*, *-ji*, *-nji*, *-šnji* и *ći*;
- всички форми за сравнителна и превъзходна степен на прилагателните;
- прилагателното *mali* (малък) по което отчасти се води и неговият антоним *veliki* (голям).

Прилагателни на *-an* и *-ni*

При прилагателните със суфикс *-an* (в определена форма *-ni*) трябва да направим разлика между качествените и относителните прилагателни. Качествените прилагателни, като споменатите по-горе *čudan* (странен), *važan* (важен), *ogroman* (огромен), имат и определена форма *čudni*, *važni*, *ogromni*. При относителните прилагателни съществува само втората форма, напр. *kućni* (= който принадлежи на къщата), *severni* (= който е на север), *džepni* (= който е

предназначен за джоб), *noćni* (= който се случва през нощта), *motorni* (= който е оборудван с двигател) и множество друг.

6.2.1. По принцип, определената форма се използва със съществителни, които са вече споменати. От тази гледна точка, двете форми на прилагателните могат да се сравнят с определителния, респективно неопределителния член в езиците които имат член. Все пак, не може да се постави знак за равенство между тях, което съдим по факта, че определено прилагателно може да дойде след думата *jedan* (един) или *neki* (някакъв) (*jedan mladi glumac* (един млад актьор), *neki žuti cvet* (някакво жълто цвете)). Изборът между тези две форми не може да се дефинира точно с правила и често предизвиква несигурност и у хора, на които сръбският им е роден.

Прилагателно в сказуемото

От решаваща важност е само едно правило: когато прилагателното е без съществително в сказуемото, след глагола *biti* (съм) или някой съединителен глагол като *postati* (стана), *izgledati* (изглеждам) и подобни, задължително ще бъде в неопределена форма, ако тя съществува. Така например, казваме:

Glumac je mlad (актьорът е млад)

Izgledaš mi umoran (изглеждаш ми уморен)

докато изречения като **Glumac je mladi* и **Izgledaš mi umorni* биха били невъзможни. В неопределена форма са и сказуемното определение и апозитивът (виж 20.5.2).

6.3. СКЛОНЕНИЕ НА ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ

В таблици 9 е дадено склонението на определената форма,

освен в номинатив единствено число мъжки род, където сме дали и двете форми.

Ако основата на прилагателното завършва на палатална или предпалатална съгласна (*j, lj, nj, š, ž, č, dž, đ*), отделни окончания ще имат гласна *e* вместо *o*. Ъй като тази разлика съществува само в мъжки и среден род единствено число, само за тях дадохме пример с палатална съгласни (*vruć* (горещ)).

Еднаквост между падежите

Както се вижда от таблиците, в единствено число мъжки и среден род са еднакви в генитив, датив, инструментал и локатив. В множествено число и трите рода са еднакви в тези същите падежи.

Правилата, които видяхме за съществителните (5.2.2), важат и тук. Датив винаги е равен на локатив; в множествено число на тях е равен и инструментал; в среден род помежду си са равни номинатив, акузатив и вокатив, както в единствено, така и в множествено число. Ако прилагателното се отнася към съществително, което означава живо същество, акузатив мъжки род единствено число ще бъде равен на генитив, в противен случай е равен на номинатив:

Imamo *novog* direktora.

(Имаме нов директор)

Imamo *nov* projektor.

(Имаме нов прожекционен апарат)

В женски и среден род, както и в трите рода в множествено число, опозицията одушевлено – неодушевлено не влияе на склонението.

Подвижни гласни

Някои окончания имат незадължителни удължения от

гласни на края (3.5.9), които тук са дадени в скоби. В множествено число е обичайно окончанието *-ima*, единствено когато след прилагателното няма съществително, напр.:

Vi radite s *novim* udžbenicima, a mi sa *starima*.
(Вие работите с нови учебници, а ние със стари)

Таблица 9

ЕДИНСТВЕНО ЧИСЛО

	Мъжки	Среден	Женски
Н	nov (nov-i) (нов) vruć (vruć-i) (горещ)	nov-o, vruć-e	nov-a
Г	nov-og(a), vruć-eg(a)		nov-e
Д	nov-om(e), vruć-em(u)		nov-oj
А	nov-og(a), vruć-eg(a) nov (nov-i), vruć (vruć-i)	nov-o, vruć-e	nov-u
В	nov-i, vruć-i	nov-o, vruć-e	nov-a
И	nov-im, vruć-im		nov-om
Л	nov-om(e), vruć-em(u)		nov-oj

	Мъжки	Среден	Женски
Н	nov (nov-i) vruć (vruć-i)	nov-o, vruć-e	nov-a
Г	nov-og(a), vruć-eg(a)		nov-e
Д	nov-om(e), vruć-em(u)		nov-oj

А	nov-og(a), vruć-eg(a) nov (nov-i), vruć (vruć-i)	nov-o, vruć-e	nov-u
В	nov-i, vruć-i	nov-o, vruć-e	nov-a
И	nov-im, vruć-im		nov-om
Л	nov-om(e), vruć-em(u)		nov-oj

МНОЖЕСТВЕНО ЧИСЛО

	Мъжки	Среден	Женски
Н	nov-i	nov-a	nov-e
Г	nov-ih		
Д	nov-im(a)		
А	nov-e	nov-a	nov-e
В	nov-i	nov-a	nov-e
И	nov-im(a)		
Л	nov-im(a)		

Форма от двойствено число в мъжки род

6.3.1. Формата от двойствено число (сравни 5.2.3) се появява само с числителните *dva* (две), *tri* (три), *četiri* (четири) и местоимението *oba* (и двамата/ двата). От множествено число се различава само в мъжки род, където има само форма на *-a*, със стойност на номинатив и акузатив, напр. *Došla su četiri nova učenika* (дойдоха четири нови ученика); *Zadobio je dva vruća udarca* (получи два горещи удара). Като се има пред вид склонността на числителните към неизменяемост (виж 8.1.6), след предлог тази форма може да се появи и със стойност на други падежи, напр. инструментал в *Dolazim s tri stara druga* (= s

trojicom starih drugova) (Идвам с три стари приятели = с трима стари приятели). В среден и женски род формата от двойствено число не се различават от формата за номинатив-акузатив множествено число (*dva nova naselja, tri nove učenice* (две нови селища, три нови ученички)).

Склонение на неопределената форма

6.3.2. Неопределената форма, както казахме по-горе, днес се е запазила само в номинатив мъжки род единствено число. Остатъкът от склонението на неопределената форма, който можем да открием в текстовете на по-старите писатели или в иекавските говори, се различава от склонението на определената форма преди всичко в генитив и датив-локатив единствено число мъжки и среден род. Генитив тук има окончание *-a*, а датив-локатив *-и*, следователно, както и съществителните от същия род (поради което склонението на неопределената форма е наречено „именно склонение“, за разлика от това на определената форма, което се нарича „прилагателно-местоименно“). Разликата можем да видим, ако сравним прилагателното със съществителното в едното и другото склонение:

	ОПРЕДЕЛЕНА ФОРМА	НЕОПРЕДЕЛЕНА ФОРМА
Н	Dobri čovek	Dobar čovek (добър човек)
Г	Dobrog čoveka	Dobra čoveka
Д-Л	Dobrom čoveku	Dobru čoveku

В останалите падежи разликата е единствено в дължината на гласната в окончанието (в склонението на определения

вид всички окончания имат дълга гласна, а в неопределения само някои) и частично в ударението на основата, напр. определена форма *lěpō dete* (красиво дете) (дълго низходящо ударение, неударена дължина на *o*), *lěpo dete* (дълго възходящо). Нито една от тези прозодични разлики не се отразява на писането.

Притежателни прилагателни

6.3.3. Изчезването на склонението на неопределената форма най-добре се вижда от примера на притежателните прилагателни на *-ov*, *-ev* или *-in.*, напр. *kum-ov* (кумов, на кум), *kralj-ev* (царев, кралев, на цар, на крал), *gospođ-in* (госпожин, на госпожа). За тях традиционните граматика признаваха само формите за неопределен вид, напр. от *kumov šešir* (шапката на кума), *gospođin brat* (братът на госпожата) генитив би бил *kumova šešira*, *gospođina brata*, датив *kumovu šeširu*, *gospođinu bratu*. Днес обаче това твърдение важи единствено за номинатив мъжки род, където тези прилагателни са единствените, които нямат по-дълга форма на *-ī*. В останалите падежи се използва склонението на определената форма *kumovog*, *gospođinog*, *kumovom*, *gospođinom*, което днес се признава и от най-консервативните граматисти.

Генитив от склонението на неопределената форма се е запазил само в някои фразеологични словосъчетания, като *teška srca* (с неохота, с колебание), *čudna mi čuda* (нищо необикновено), *grom iz vedra neba* (гръм от ясно небе) и подобни. Извън тези фразеологизми би се употребил генитив по склонението на определената форма – *teškog*, *čudnog*, *vedrog*.

6.3.4. Звукови редувания. - В 6.1 видяхме какви фонетични различия се появяват между мъжки и другите

два рода, поради вмъкване на непостоянно *a* или превръщане на *l* в *o*.

Асимилация по звучност

Когато две съгласни, които в номинатив мъжки род са разделени от непостоянно *a*, се окажат в контакт, в останалите форми може да настъпи асимилация по звучност. Така срещу *redak* (рядък) имаме генитив *retkog(a)*, датив *retkom(e)*, женски род *retka*, среден род *retko*; срещу *gibak* (гъвкав) – *gipka*, *gipko*; *blizak* (близък) – *bliska*, *blisko*, *težak* (тежък) – *teška*, *teško* и т.н.

Изчезване на звука *t*

В прилагателните, които завършват на *-stan*, след изчезване на непостоянното *a*, групата *-stn-* се опростява до *-sn-*, напр. *častan* (почтен), *časna*, *časno*. Такова поведение имат и *mastan* (мазен, тлъст), *strastan* (страстен), *svestan* (съзнателен), *bolestan* (болен), *umestan* (уместен), *izvestan* (определен, ясен; някакъв), *koristan* (полезен), *radostan* (радостен), *žalostan* (тъжен), *revnostan* (ревностен), *pakostan* (зъл), *izvrstan* (отличен) и т.н. Групата *stn* все пак остава в прилагателни от чужд произход, като *robustan* (здрав, силен, снажен) (*robustna*, *robustno*), *kontrastni* (контрастен), *protestni* (протестен) и т.н.

От съществителното *nužda* (необходимост) първоначално е произведено прилагателното *nuždan*, *nužna*, *nužno*, с опростяване на групата *-ždn-*, в последствие опростяването се пренесло и в мъжки род, така че днес гласи *nužan* (необходим). Донякъде подобно поведение имат и прилагателните *pristrasan* (пристрастен) (освен *pristrastan*: от съществителното *strast* (страст)), *pristrasna*, *pristrasno*, и *čudovišan* (чудовищен) (освен *čudovištan*: от съществителното *čudovište* (чудовище)), *čudovišna*,

čudovišno.

6.4. СТЕПЕНУВАНЕ НА ПРИЛАГАТЕЛНИТЕ

6.4.1. Сравнителна степен. - За образуване на сравнителна степен служат три суфикса: *-iji*, *-ji* и *-ši*. И трите се скланят по палаталното склонение (както *vrući* (горещ) в таблица 9), напр. *noviji* (по-нов), *novijeg(a)*, *novijem(u)* и т.н.

Сравнителна степен на *-iji*

6.4.1.1. Окончанието *-iji* (*-ija*, *-ije*) се добавя предимно към основата на двусрични и многосрични прилагателни, напр. *poznat* (известен) – *poznatiji*, *zelen* (зелен) – *zeleniji*, *spontan* (спонтанен) – *spontaniji*, *sumnjiv* (съмнителен) – *sumnjiviji*, *tvrdoglav* (твърдоглав) – *tvrdoglaviji*, *čtvrst* (четвъртит) – *čtvrstiji* и т.н. Към тази група спадат и повечето прилагателни с непостоянно *a*, напр. *umoran* (уморен) – *umorniji*, *zadovoljan* (доволен) – *zadovoljniji*, *okrugao* (кръгъл) – *okrugliji*, включително и онези, чиято основа след загубата на това *a* се редуцира до едносрична, напр. *sitan* (дребен) – *sitniji*, *tužan* (тъжен) – *tužniji*, *hrabar* (смел) – *hrabriji*, *krotak* (кротък) – *krotkiji*, *vitak* (строен) – *vitkiji*, *ljubak* (миловиден; приветлив) – *ljupkiji* и т.н.

– Също така *-iji* се добавя и към основа на едносрични прилагателни, предимно онези, които имат кратка гласна в основата: *nov* (нов) – *noviji*, *vešt* (вещ, опитен) – *veštiji*, *prav* (прав; истински) – *praviji*, *sit* (сит) – *sitiji*, *prost* (прост) – *prostiji* и т.н. Тук можем да причислим и прилагателните с основа на звука *-l*, който в номинатив преминава в *-o*: *mio* (мил) – *miliji*, *zreo* (зрял) – *zreliji*, *vreo* (горещ; врял) – *vreliji*.

Сравнителна степен на *-ji*

6.4.1.2. Окончанието *-ji* не се появява в тази форма, а винаги предизвиква йотация на предшестващата го съгласна (виж 3.5.6.1). То се поставя към основата на едносрични прилагателни, предимно онези, които имат дълга гласна в основата: *žut* (жълт) – *žući*, *mlad* (млад) – *mlađi*, *jak* (силен) – *jači*, *drag* (мил, скъп) – *draži*, *tih* (тих) – *tiši*, *brz* (бърз) – *brži*, *crn* (черен) – *crnji*, *skup* (скъп) – *skuplji*, *grub* (груб) – *grublji*, *živ* (жив) – *življi* и т.н. С йотация и асимилация по място на изговор (виж 3.5.2) ще бъдат *gust* (гъст) – *gušći*, *čest* (чест) – *češći*, *čvrst* (здрав) – *čvršći*, *besan* (бесен; яростен) – *bešnji*, *tesan* (тесен) – *tešnji* и подобни.

Прилагателните на *-ak*, *-ek*, *-ok* отхвърлят това окончание и получават окончание *-ji*: *kratak* (къс, кратък) – *kraći*, *plitak* (плитък) – *plići*, *sladak* (сладък) – *sladi*, *redak* (рядък) – *ređi*, *uzak* (тесен) – *uži*, *blizak* (близък) – *bliži*, *nizak* (нисък) – *niži*, *dalek* (далечен) – *dalji*, *visok* (висок) – *viši*, *dubok* (дълбок) – *dublji*, *žestok* (жесток, свиреп; лют, силен) – *žešći*. В *težak* (тежък) – *teži* и *širok* (широк) – *širi* звукът *j* от окончанието се е слял с предшестващата го съгласна.

Не загубва завършека си прилагателното *gorak* (горчив) със сравнителна степен *gorči*, нито онези, които са споменати в 6.4.1.1, чиято сравнителна степен е на *-iji*.

От съкратена основа е получена и сравнителната степен на прилагателното *debeo* (дебел) – *deblji*.

Сравнителна степен на *-ši*

6.4.1.3. Окончанието *-ši* се поставя само на три прилагателни: *lak* (лек, лесен) – *lakši*, *mek* (мек) – *mekši*, *lep* (хубав, красив) – *lepši*.

6.4.1.4. Употреба на сравнителната степен. - Както и в другите езици, сравнителната степен се използва за сравняване на две понятия. При това, след него следва конструкцията *-od* + генитив, напр. *Jagode su skuplje od malina* (ягодите са по-скъпи от малините), или *-nego* + номинатив, напр. *Jagode su skuplje nego maline*. Ако второто понятие от сравнението не е съществително, а обстоятелствено пояснение, възможна е само втората конструкция, напр. *U samoposluzi jagode su skuplje nego na pijaci* (в супермаркета ягодите са по-скъпи, отколкото на пазара).

Абсолютна сравнителна степен

Освен тази, най-честа употреба, някои прилагателни могат да се появят и в **абсолютна сравнителна степен**, която не служи за сравнение, а ограничава или омекотява свойството, изразено чрез прилагателното. Примери:

Vratio se posle *kraćeg* vremena (=
относително кратко, не много дълго)

(Върна се не след дълго)

Direktor je *stariji* čovek (= възрастен човек)

(Директорът е възрастен човек)

Bilo je *manjih* problema (= не особено големи)

(Имаше не особено големи проблеми)

6.4.2. Превъзходната степен се образува от всички прилагателни с добавяне на префикса *naj-* към сравнителната степен: *najpoznatiji* (най-известен), *najnoviji* (най-нов), *najmlađi* (най-млад, най-малък), *najkraći* (най-къс, най-кратък), *najlakši* (най-лек, най-лесен) и т.н. Префиксът *naj-* има дълга гласна и винаги е под ударение,

като по-дългите прилагателни имат освен това ударение и ударение върху основата на прилагателното, напр. *nâjpoznàtiji* (най-известен), *nâjslobòdniji* (най-свободен), *nâjzanimljìviji* (най-интересен).

6.4.3. Неправилни форми за сравнение. - Сравнителна и превъзходна степен с изменена или съвсем различна основа имат:

veliki (голям) – *veći* – *najveći*
mali (малък) – *manji* – *najmanji*
dobar (добър) – *bolji* – *najbolji*
zao (лош, зъл) – *gori* – *najgori*

Формите *gori*, *najgori* днес се използват и като сравнителна степен на прилагателните *loš* (лош) (освен *lošiji*, *najlošiji*) и *rđav* (лош, зъл).

